

## VYBRANÉ KAPITOLY Z GRUZÍNSKO-ČESKÝCH LITERÁRNÍCH VZTAHŮ

GIULI LEŽAVOVÁ

Česko-gruzínské literární a kulturní vztahy, přesněji řečeno zájem Čechů o Gruzii a naopak, sahají do druhé poloviny 19. století.

Na začátku 19. století se Kavkaz stal symbolem nevšední, exotické, divoké přírody a jeho obyvatelé nositeli obdivuhodných vlastností – statečnosti, bojovnosti, tvrdosti, a proto Kavkaz přitahoval básníky, spisovatele, malíře a cestovatele. Byl dost vzdálený a pro českého člověka poměrně nedostupný. Češi se objevovali na Kavkaze zpočátku jako členové ruských výprav, hlavně přírodovědeckých, jako například Bedřich Kolenatý, první český cestovatel na Kavkaze.

Základní zeměpisné informace o Kavkaze a o Gruzii poskytl Riegrův *Slovník naučný* v roce 1863.

Můžeme říci, že koncem 19. století již byl obraz kavkazských krajů v české literatuře poměrně bohatý. Přispěla k němu nejen odborná literatura, ale hlavně beletrie, která podávala umělecký obraz Kavkazu. Mnozí čeští spisovatelé byli inspirováni Kavkazem, jež znali z překladů ruských romantických básníků a z vlastních návštěv těchto hor. Například Svatopluk Čech vzpomíná, jak velký dojem na něj v dětství udělala četba českého překladu Puškinova *Kavkazského zajatce* nebo poémy *Mciri*. Své dojmy z návštěvy Kavkazu roku 1874 vylíčil Svatopluk Čech později v *Upomínkách z Východu (Obrázky z poutí po Kavkaze a z cesty zpáteční)*.<sup>1</sup>

Kavkaz a Gruzie přitahovaly i jiné české básníky a spisovatele. Delší dobu zde pobývali Julius Zeyer, Zikmund Winter, Růžena Jesenská a jiní, dále malíři Ferdinand Engelmüller, Adolf Heller, divadelní výtvarník Josef Gottlieb, v Tbilisi studoval malíř a sochař Karel Souček. Kromě literárních děl známých českých spisovatelů je možné jako etnografický pramen využít různá vzpomínková vyprávění Čechů, kteří se v Gruzii usadili buď na několik let, nebo na celý život. Líčí s mnoha postřehy život nejen svých krajanů, ale také domácího obyvatelstva.

Například emigrace hudebníků představuje samostatnou kapitulu v česko-gruzínských kulturních vztazích. Jednou z nejvýznamnějších českých osobností v Gruzii byl Josef Navrátil. Z etnografického hlediska je nejzajímavější jeho činnost sběratelská. Gruzínská národní hudba je polyfonic-

---

<sup>1</sup> S. Čech: *Druhý květ (Odlesky přítomnosti)*, Praha 1946, s. 108.

ká, a proto pro hudebníka velmi zajímavá. Navrátil sbíral gruzínské národní písně a některé z nich upravoval pro pěvecký sbor, jež vedl. Kromě gruzínských národních písní nastudoval také několik ukázek písní českých, které si získaly sympatie gruzínského obecnictva a brzy začaly pronikat do života gruzínského lidu. Později byly tyto české písně s gruzínským textem považovány za gruzínské.

Josef Navrátil, se jménem pogruzínštěným na Ratili, zemřel v Tbilisi roku 1912. Jeho význam pro hudební kulturu gruzínského národa byl oceněn v monografii, která vyšla v Tbilisi roku 1961; v osmdesátých letech o něm byl natočen česko-gruzínský koprodukční film.

Známou osobností v Gruzii je také Jaroslav Svatoš, který byl řadu let ředitelem dívčího gymnázia v Tbilisi a v letech 1918-1921 honorárním konzulem Československa v Gruzínské republice.<sup>2</sup>

Podobným způsobem také Gruzínci poznávali Čechy. Koncem 19. století navštívil Čechy historik Vachušti Bagrationi, který se léčil v Karlových Varech. Tato místa podrobně a barvitě popsal v knize *Putěšestvije mojo po stranam Jevropy*. Přední gruzínští činitelé, pedagogové a spisovatelé 19. století, Ilia Čavčavadze, Akaki Ceretheli a jiní vysoce oceňovali Jana Husa a překládali a studovali díla Jana Amose Komenského.

Ilia Čavčavadze byl nejen známým spisovatelem, ale i významným státním činitelem, organizátorem a inspirátorem mnohých důležitých akcí. Ve své stati *Národ a historie*<sup>3</sup> představil a hluboce analyzoval problém českého jazyka a historie.

Mohli bychom dodat ještě mnohé o vývoji zájmu o Kavkaz a o obrazech Kavkazu a Gruzie v české literatuře odborné i beletristické, o tom, čím Kavkaz poutal české čtenáře a čím mohl především zaujmout české vystěhovalce, kteří zde hledali – a mnozí z nich našli – svůj druhý domov.<sup>4</sup> Můžeme konstatovat, že 19. století bylo etapou objevování Gruzie Čechy a jinými evropskými národy. Tehdy v Evropě ještě nevěděli, že gruzínská kultura vystupovala jako samostatný fenomén a měla rozdílnou tradici s četnými odlišnostmi od vývoje ostatních národů Kavkazu, že v 19. století Gruzie už měla čtrnáct století starou literaturu. Nehledě na to, že Gruzie byla na křižovatce výbojů náboženských, ideových i vojenských předurčena osudem teritoria, které se stalo bitevním polem perských, arabských, mongolských či tureckých výbojů, zvláště ve středověku. Její kultura a literatura zůstávaly svým životním názorem a pocitem a v samé své podstatě křesťanskými a vždy byly výrazně orientovány na západní kulturu, byly

---

<sup>2</sup> Viz I. Čkuaseli: *Český pedagog Jaroslav Svatoš v Gruzii*, Tbilisi 1962.

<sup>3</sup> I. Čavčavadze, Tbilisi 1927, sv. VI, s. 129.

<sup>4</sup> Viz G. Kirinovičová: *Vystěhovalectví Čechů do Zakavkazí* (diplomová práce), Praha 1984.

však po dlouhá staletí uzavřeny a ztratily kontakt se Západem. V roce 1916 publikoval český polyglot O. S. Vetti (Alois Koudelka) první český překlad z gruzínštiny, povídku gruzínského klasika 19. století Akaki Ceretheliho *Baši ačuk*. Předpokládá se, že O. S. Vetti byl prvním českým překladatelem z gruzínštiny i prvním znalcem gruzínského jazyka. V předmluvě seznamuje překladatel čtenáře s Gruzii: "Gruzínský jazyk dosud na Západě jesti vzdělancům, nechci říci terra incognita, ale hádankou po stránce přísné filologie... a přece má gruzínština literaturu nejen starou, ale i nanejvýše zajímavou... Jak staré, tak i novější může se vykázati ještě mnohými jinými perličkami."

Začátkem 20. století významný gruzínský filozof, literát a překladatel Šalva Nucubidze věnoval svou práci českému vědci Bernardu Bolzanovi. Kniha má název *Bolzano i teorija nauki* a vyšla v roce 1913 v Petrohradě v ruštině.

Další kapitola česko-gruzínských literárních styků začala po druhé válce a je spjata se jménem filologa Jaromíra Jedličky, jenž studoval na filozofické fakultě Karlovy univerzity a poté se začal zajímat o gruzínštinu a kavkazskou problematiku. Od roku 1953 přednášel na filozofické fakultě gruzínský a arménský jazyk, literaturu a dějiny. Vedl také seminář staré gruzínštiny a staré arménštiny. Svou prací položil základ české khartvelologii – gruzinistiky.

Činnost Jaromíra Jedličky byla mnohostranná. Kromě vědeckých statí, které publikoval jak doma, tak i v Gruzii, sestavil učebnici českého jazyka pro Gruzíny. Přeložil díla významných gruzínských klasiků, epos ze 12. století básníka Šothy Rusthaveliho *Muž v tygří kůži*, dále gruzínské lidové pohádky a spolu se známým českým básníkem Jaroslavem Seifertem poému gruzínského básníka, didaktika a myslitele 17. století D. Guramišviliho *Veselá vesna*.

V té době se významně rozvíjely vzájemné styky. V Tbilisi v Ústavu cizích jazyků přednášela češtinu gruzínská pedagožka a překladatelka Elene Eristavová, která společně s doktorem Jedličkou sestavila učebnici českého jazyka pro Gruzíny. Do gruzínštiny byla přeložena díla českých klasiků – Čapka, Haška, Němcové, Nezvala a dalších. Už v roce 1932 byl přeložen jako scénář z ruštiny Haškův *Švejk*, který se stal v Gruzii známým už devět let po autorově smrti. Ještě neexistoval gruzínský překlad románu, a Švejk už si vykračoval po jevišti starého gruzínského divadla v Kutaisi. Později, když v roce 1960 vyšel gruzínský překlad, hráli *Švejka* také v Suchumi a v Tbilisi. S úspěchem byla také v Tbilisi uvedena Čapkova *Matka* a v divadle Rusthaveliho v Tbilisi s velikým úspěchem hráli Kohoutovu *Takovou lásku*. Podle Čapkovy povídky byl natočen výborný krátkometrážní film *Rekord* atd.

Podle mého názoru zvláštní pozornost zasluží tehdejší styky mezi evropskými gruzínisty a gruzínskou literární emigrací. Část gruzínských inteligence, která odjela do cizích států před stalinskými a komunistickými represemi ve třicátých letech, byla nucena zůstat v cizině a navždy byla odtržena od své vlasti. Gruzínská literární emigrace nebyla početná, ale byla reprezentována takovými osobnostmi, spisovateli a literáty jako Grigol Robakidze či Šalva Nozadze. Grigol Robakidze byl uznáván v Německu a stal se známým spisovatelem. Jeho knihy *Megi – gruzínské děvče* a *Vražděná duše* byly v českém překladu publikovány v Praze ve čtyřicátých letech. V archívu Jaromíra Jedličky jsme našli zajímavý materiál, který dokumentuje vztahy nejen s Robakidzem, ale i s jinými gruzínskými emigranty.

Další kapitola česko-gruzínských literárních vztahů, od konce sedmdesátých let, je charakterizována určitou nepřehledností. Po známých událostech roku 1968 česká literatura vytrpěla mnoho. Část českých spisovatelů, která zůstala v Čechách, byla donucena mlčet. A druhá část progresivních spisovatelů byla v cizině, a proto se s ní čeští čtenáři neměli možnost seznámit. Tuto možnost neměli ani gruzínští čtenáři. Zrušena byla Kohoutova divadelní hra v tbiliském divadle, nebylo žádoucí (tedy nebylo možné) překládat do gruzínštiny to, co nebylo překládáno do ruštiny. V těchto letech byl v Gruzii vydán výbor českých povídek, některé verše J. Šimona, J. Žáčka, M. Černíka, J. Peterky, J. Moravcové a jiných, také *Svatý Michal* Jana Kozáka atd.

To, co znamenal v literární vědě socialistický realismus, bylo už uzavřenou cestou v gruzínské literatuře. V té době se v Gruzii komunistická ideologie stala značně shovívavou a trpělivou k literatuře a umění a převládalo mínění, že nikdo v Gruzii nepociťuje sovětskou vládu. Samozřejmě to byla jenom vnější stránka, ale přece to sehrálo pozitivní úlohu v rychlejším vývoji literatury, divadla a umění. Koncem sedmdesátých let se v celém Sovětském svazu začalo mluvit o gruzínské próze.

Česká literatura s velkou překladatelskou tradicí se opět snažila zaplnit určité vakuum. Jedním z pramenů – předpokládám – byla i gruzínská literatura. Následovník Jaromíra Jedličky, doktor Václav A. Černý, český vědec a překladatel, vynikající znalec gruzínského jazyka a literatury, už více než třicet let překládá z gruzínštiny; přeložil šestadvacet knih gruzínských klasiků, ale především současných spisovatelů, sestavil učebnici *Základy gruzínštiny* pro české studenty. Jeho překladatelská práce byla vyznamenána gruzínskou cenou. Díky výborným překladům gruzínská literatura upoutávala pozornost také českých literátů, kteří hluboce analyzovali díla Č. Amiredžibiho, O. Čiladzeho, N. Dumbadzeho a jiných. Například V. Novotný v recenzi o Dumbadzeho *Zákonu věčnosti* (1982) píše, že gruzínský

román svou originalitou vstupuje do dějin světové literatury sedmdesátých let.

V roce 1984 byla vynikajícímu českému národnímu umělci Jaroslavu Seifertovi udělena Nobelova cena za literaturu. V časopise Literární Gruzie byl uveřejněn článek českého literáta a redaktora oddělení sovětské literatury v nakladatelství Odeon Kamila Chrobáka,<sup>5</sup> který byl tehdy na pracovní návštěvě v Gruzii, a několik Seifertových veršů v překladu. Až později vyšlo najevo, že z celého Sovětského svazu jenom v Rize a v Tbilisi oslavili tento významný den.

Bylo by možné ještě mnohé doplnit o česko-gruzínských literárních vztazích, ale dnes, v čase přehodnocování, doufám, že začíná nová etapa těchto vztahů – mezi svobodnými Čechami a Gruzii, která je fyzicky znetvořována, morálně otřesena, ale pomalu se léčí z šokového stavu a snaží se uchovat si své mravní hodnoty.

---

<sup>5</sup> K. Chrobák: *Literaturli Sakartvelo*, Tbilisi 1984.